

Pagini din istoria comunității israelite din Pâncota

Pages from the history of the Hebrew community in Pancota

*Radu Alexandru Hord,
Facultatea de Științe Socio-Umane și Educație Fizică și Sport,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România*

Abstract

The city Pancota is situated in Arad county at about 37 Km away of the city Arad. Geographically speaking it is situated at the meeting point of Campia Aradului and Muntii Zarandului, more exactly on the South-Vest of Depresiunea Zarandului, on the Eastern extremity of Podgoria Aradului. Through the city passes the Sodom river, which comes from the Highis Mountains. There are some vulcanic parts on the North-Vest of the city. From historical documents the exact date of the establishment of the first Israelite from Pancota cannot be found, but this specific date must be around the year 1820. Because of the emancipation of the Hebrew people from the Austro-Hungarian Empire it becomes clear that around the year 1880, after the census in Pancota there lived more than 120 jews.

Key words: jew, hebrew community, synagogue, jewish school, jewish cemetery.

Localitatea Pâncota este atestată istoric din secolul al XII-lea, aproximativ în jurul anului 1177. După documentele studiate Pâncota (numită de-a lungul multiseclarei ei istorii Pankatha sau Pankota) a fost o localitate cosmopolită. Elocvente în acest sens sunt datele recensămintelor din anii 1880 și 1910.

Conform recensământului din anul 1880, în Pâncota trăiau 4132 de locuitori dintre care 1661 erau români, 1932 maghiari iar 124 erau israeliți (circa 3%)¹.

Recensământul anului 1910 înregistrează în Pâncota 5607 locuitori cu un număr de 2095 români, 2368 maghiari, 894 germani și nu în ultimul

---

¹ Rotariu Traian – coordonator Semeniuc Maria, Mureșan Cornelia, *Recensământul din 1880 – Transilvania*, Editura Staff, Cluj-Napoca, 1997, p.26.

rând 174 de israeliți (circa 3,1%), deci cu ceva mai mulți decât la recensământul din 1880².

Informațiile despre israeliții din orașul Pâncota nu sunt prea generoase față de cele obținute din alte localități unde au trăit evrei. Datele referitoare la comunitatea evreiască pâncotană mi-au fost oferite cu amabilitate de 2 profesori de istorie pensionari din localitate, anume d-l. Tomodan Dorel și d-l. Stepan Traian. Informațiile au fost completate de cele oferite de d-l. Dan Morariu, care este unul din cei doi evrei care mai trăiesc în localitățile din județul Arad, exceptând orașul Arad. De asemenea date concrete despre israeliții pâncotani am cules și din documentele accesate la Biblioteca Județeană „A.D.Xenopol” din Arad.

Așa cum se știe în momentul întemeierii unei comunități israelite într-o localitate primele lucruri care trebuiesc făcute sunt școala (ieșiva), sinagoga și baia rituală. În multe localități arădene la această tripletă se mai adăuga și locul unde se săvârșea jertfa rituală. Din informațiile oferite de d-l. Tomodan am reținut doar numele unui măcelar ritual, Pfeiffer Jacob. Despre baia rituală despre care se spune că ar fi fost undeva în drumul spre Măderat, date concrete nu există. Despre școala israelită informația este lapidară și anume că ea exista pe la anul 1867. Limba de predare era maghiara și ebraica, nu idișul care este specific comunității de evrei așkenazi cum sunt cei din Pâncota.

Despre sinagoga din localitate (vezi foto anexe), atât d-l. Tomodan cât și d-l. Stepan spuneau că anul exact al construcției ei nu se cunoaște exact. Un lucru este clar că ea exista în anul 1860, fiind frecventată în afară de evreii din Pâncota și de evreii din alte 12 localități din jur. Sinagoga din oraș era situată pe actuala stradă T. Vladimirescu nr. 90 (nu cum este vehiculat în diverse lucrări că ar fi fost situată la numărul 30 al acestei străzi. Conform datelor obținute de la cei 2 sinagoga a fost demolată în anul 1958. Din păcate nu se păstrează actul de vânzare a materialului din sinagogă și a locului.

Conform celor spuse de d-l. Morariu sinagoga pâncotană nu ar mai fi fost funcțională din anul 1960, fiind demolată în anul 1964. Terenul și materialul de construcție ar fi fost vândute învățătorului Alexandru Cătuș, care ar fi construit pe locul respectiv o casă. Conform aceleași surse se spune că în ianuarie 1947, poliția din Pâncota arestează 6 unguri care profanaseră sinagoga. Despre rabinii care au oficiat la Pâncota timpul și-a pus amprenta. Singurul rabin despre care au rămas informații este Elias

---

² Rotariu Traian – coordonator Semeniuc Maria, Mezei Elemer, *Recensământul din 1910 – Transilvania*, Editura Staff, Cluj-Napoca, 1999, p.18.

Sommerscheist. El este amintit într-o însemnare a preotului ortodox din localitate care l-a invitat pe rabin la cununia fiicei sale. Există date referitoare la faptul că rabinul Elias slujea încă la Pâncota în anul 1936.

Un alt lucru pe care doresc să-l prezint este cimitirul evreiesc din Pâncota. El se află în același loc cu cimitirele celorlalte culte anume pe strada Soarelui la numărul 18. Cimitirul evreiesc este situat lângă cimitirul ortodox, de care este despărțit de un gard metalic înalt. Întotdeauna când am mers în acest cimitir am observat că era bine îngrijit, curat și cu iarba tăiată. Referitor la forma lui geometrică este aproximativ un dreptunghi cu lungimea de circa 125 m și lățimea de 7 m. În cimitir există o capelă care actualmente este în ruină (vezi foto anexe). Monumentele funerare în număr de peste 80 sunt destul de bine conservate, inscripțiile de pe ele fiind în limba maghiară și ebraică.

Amintesc inscripțiile de pe câteva monumente funerare:

- Frisch Maria a trăit 37 de ani, murind la 5 noiembrie 1864.
- Kaufmann Adolf decedat la 2 iunie 1896.
- Kohn Jozsef a trăit 52 de ani, decedând la 10 mai 1885.
- Lilienberg Jozsef decedat la vârsta de 52 de ani, în 10 decembrie 1884.
- Şafran Fanny decedată la 8 noiembrie 1918 în etate de 70 de ani.
- Beamter Odón a murit la 71 de ani în anul 1928 la 4 iulie (vezi foto anexe).

Din studierea unor documente de la Biblioteca Congresului S.U.A. care făceau referire la localitățile României, în anul 1924, am descoperit că evreul Beamter, era de meserie cârciumar.

Tot cu privire la cimitirul evreiesc este de menționat că ultimul evreu din Pâncota îngropat în el, este Hugo Wohlarpp, după cum spunea d-l Stepan. Același domn spunea că în localitate au trăit mai mulți evrei care au făcut cinste comunității locale. Putem aminti pe dr. Werner Nicolae, care era medic în localitate în jurul anului 1867, precum și pe nepotul său dr. Werner Ioan, care a fost de meserie avocat. El s-a născut la 3 noiembrie 1888 și la 12 ani merge să studieze la Arad la Liceul „Moise Nicoară”, pe care îl termină în anul 1906. Un alt evreu pâncotan ce a adus onoare localității și comunității a fost dr. Rosty Rudolf (fost Kaufmann Reszo) care a trăit între anii 1861-1942, schimbându-și numele ebraic de Kaufmann în anul 1904, iar anul următor și-a luat doctoratul la Budapesta. El a avut un băiat, Oskar, 2 fete, pe Reszo și numele celei de a doua nu s-a reținut. Oskar a vrut să se facă arhitect în schimb părinții îl doreau pianist. El începe să studieze arhitectura la Universitatea din Budapesta, dar nefiind susținut financiar de familie, abandonează temporar.

După căsătoria cu fiica primarului din Baden-Baden, reia studiile de arhitectură la Karlshue. Oskar proiectează clădiri la Berlin, Budapesta și Viena. Este de reținut faptul că în anul 1918 proiectează noul teatru din Berlin, iar în anul 1936 Teatrul Național din Tel-Aviv (Palestina), în anul următor emigrând în Țara Sfântă împreună cu familia. Un alt evreu pâncotan cu o carieră remarcabilă este Aradi Victor. În tinerețe a fost croitor iar ulterior devine scriitor și publicist. El intră în mișcarea comunistă fiind membru al grupului de intelectuali de la Budapesta, fiind un apropiat al lui Bela Kun (Cohen), conducătorul mișcării socialiste ungare. În anul 1918, Aradi publică romanul „Katerina, Doamna Noastră” în care făcea referire la Ecaterina Varga, o apropiată a lui Avram Iancu, în cadrul revoluției din anii 1848 – 1849, din Transilvania. După cum relatează d-l. Stepan, alți evrei din pâncota au fost Marton Alexandru, Rozsnay David și Francisc Waldner. Totodată profesorul Tomodan amintește despre evreii din localitate care trăiau în jurul anului 1960. Putem amintii de pielarul Reisz Hugo (fratele mamei d-lui Morariu, Emilia Reisz), care era președintele comunității evreiești din Pâncota, emigrând prin anul 1970 în Paraguay. Unul din ultimii evrei din localitate a fost Hollender, care a fost până în anul 1972 director la fabrica de mobilă din localitate. Ultimul evreu pâncotan decedat în ianuarie 2013 a fost Toma Metzner, el fiind venit în Pâncota prin căsătorie cu Mariana Ghiba, în anul 1982, cu care a locuit în imobilul de pe strada T. Vladimirescu nr.21 (vezi foto anexe), vândută ulterior.

Voi prezenta meniul unei nunți evreiești a lui dr. Adelman Geza cu Abfall Marișka (vezi foto anexe) ținută la 23 noiembrie 1911 la hotelul „Crucea Albă” din Pâncota. Meniul era bogat cuprinzând 12 feluri de mâncare dintre care nu lipseau supa de carne strecurată, dovleac în maioneză, curcan îngrășat, vin de Miniș, Risling, tort, cafea și nu în ultimul rând înghețată și parfe. În final amintim faptul că mulți dintre evreii pâncotani au fost luați după iunie 1941 (când începe ghetozarea evreilor din județul Arad), în detașamentele de muncă forțată la canalul ce trecea prin Ghioroc, care geometric în secțiune transversală era un trapez care avea adâncimea de 4-5 m.

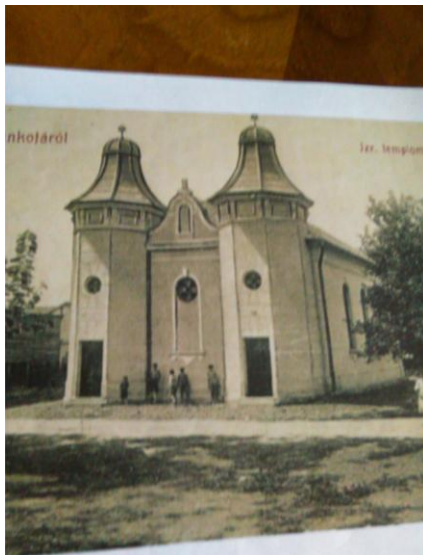
Este de amintit existența în Pâncota a castelului Dietrich – Sukowsky, (vezi foto anexe) situat în centrul orașului pe aceeași stradă T. Vladimirescu, care a fost proprietatea unui evreu. În el a funcționat Primăria Orașului Pâncota, până când unul dintre urmașii acestuia a revendicat imobilul după anul 1990.

Concluzii

Deși în anul 1930 în Pâncota exista o numeroasă comunitate israelită

care deținea puterea economică, ei ocupând întregul centru al orașului. Peste întreaga istorie a comunității evreiești prospere la un moment dat s-a așternut implacabil colbul uitării la fel ca peste toate comunitățile mozaice nu numai din județul Arad ci din întreaga țară.

ANEXE

Sinagoga din Pâncota

Ruinele capelei evreiești din Pâncota

Piatra funerară a lui Beamter

Casa lui Toma Metzner din Pâncota

Páncota, 1911. November hó 23.

Dr. ADELMANN GÉZA

és

ABFALU MÉRISKA

esküvőjére

MENU.

LEVES

Erdőleves

H H L

Tok tartár mártással
Őzderék és filé mártással

Ménest Cabnet.

Laktánk

Bélszin filé angolos Roastbőf körözve

Bakeror és Risting.

Nyáron sült malacz

Híztaf pulyka

Sírtai kappan

befőtt és saláták

Cörley casino

Cörley Extra Dry

Torták

Fagylat és Parfé

Szardinetó

Feketekávé.

Fehér Kereszt Szálloda

Invitație la nunta doctorului evreu Adelman Geza , Páncota , 1911

Anexe :

Pâncota la început de secol XX

Construirea Canalului Matca cu evrei deportați – detașamentul 101 Pncota (1941 – 1944)

Castelul Dietrich – Sukowsky din Pâncota